

XI

TERVAKOSKI SOTIEN AIKANA JA NIIDEN JÄLKEEN

1. Sotavuodet

Toimitusjohtajan vaihdos tapahtui poliittisesti kohtalokkaana aikana. Tuskin hän oli astunut toimeensa, kun alkoi armeijamme liikekannallepano. Suomalais-venäläiset neuvottelut eivät luvanneet hyvää ja marraskuun 30 päivänä 1939 Suomen kansa totesi joutuneensa vasten tahtoaan sotaan suuren naapurinsa kanssa.

On selvää, että normaalin elämän meno täydellisesti häiriytyi. Jo ennen sotaa armeijan liikekannallepano veti pois elinkeinoelämästä tyystin nuoren miehisen väen. Niinpä Tervakosken työväestä noin 200 miestä, so. yli puolet miestyövoimasta, astui armeijan palvelukseen. Tästä huolimatta työt tehtaalla jatkuivat 100-prosenttisina, vaikka työvoimaa tarvittiin runsaasti sellaiseenkin epätavalliseen työhön kuin väestön suojarakennuksien valmistamiseen ilmasodan vaaroja vastaan. Miesten tilalle astuivat naiset ja varhaisnuorisot. Maamme naiset osoittivatkin ihmeteltävää kykeneväisyyttä miesten tehtäviin niin hyvin maataloudessa kuin teollisuudessaakin. Yksinpä niinkin epänaisellinen teollisuudenhaara kuin metalliteollisuus joutui tavattoman suuressa määrin, jopa rautasorvareita myöten toimimaan naistyövoiman varassa. Tervakosken paperitehdas, jonka työvoimasta aina oli ollut n. 50 % naisia, pystyi mukautumaan sangen joustavasti uusiin poikkeuksellisiin oloihin.

Sodan puhkeaminen aiheutti Tervakoskella myös sen muutoksen, että yhtiön johtokunnan puheenjohtaja, pääjohtaja Ryti, joutui sodan puhjettua

J. W. Rangell

uudelleen muodostetun hallituksen pääministerinä jättämään puheenjohtajan tehtävät henkilökohtaiselle sijaiselleen, pankinjohtaja J. W. Rangellille, joka oli saanut hoitaakseen myöskin Suomen Pankin pääjohtajan tehtävät.

Vuosi 1939 oli kaikesta huolimatta tuloksiltaan Tervakoskella parempi kuin mikään aikaisempi. Kaikki 5 paperikonetta olivat keskeytymättä käynnissä. Tuotanto, joka 1937 oli 2 087,4 tonnia ja 1938 2 453,7 tonnia, kohosi 1939 2 571 tonniin. Suurin lisäys myynnissä tapahtui Etelä-Amerikkaan. Tosin toisen maailmansodan puhjettua laivaukset pysähtyivät kokonaan, mutta kuljetukset saatiin pian järjestetyiksi osin Ruotsin kautta, osin Ruotsin

aluevesiä käyttäen. Seuraavana vuonna, jonka alkupuolella sotamme vielä jatkui, menekki yhä vain parani ja hinnat nousivat. Tilauksia saapui niin runsaasti, että läheskään kaikkia ei voitu ottaa vastaan. Ostohalu varsinkin valtamerentakaisissa maissa oli kerrassaan tavaton, mikä tietenkin oli suurvaltain välisen sodan seurauksia. Saksa ja sen valtapiiriin ulottuvat maat, vieläpä Ranska ja Italiakin olivat poissa markkinoilta. Kun Englanti liittyi sotaan, muodostivat suurimman pulman kuljetusvaikeudet. Petsamo oli ainoa vientisatama valtamerentakaisiin maihin. Kuljetus tänne tavattoman pitkän rautatie- ja maantiematkan takia oli hankalaa, hidasta ja kallista.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen sota, joka maaliskuussa 1940 päättyi, aiheutti maallemme seurauksia, joista ei ollut helppo selvittää. Väestön siirto Karjalasta jo sodan aikana keskellä talvipakkasia aiheutti suuria kärsimyksiä ja tavattomia sijoitusvaikeuksia. Näistä vaikeuksista ei Tervakoskikaan jäänyt osattomaksi, joskin ne sen kohdalle tulivat vasta keväällä. Asuntopulasta huolimatta Tervakoskelle ohjattiin 170 hengen ryhmä siirtoväkeä, joka ilman ennakkovalmistelua oli kädenkäänteessä sijoitettava. Osa sijoitettiin kansakouluun ja sairaalaksi muodostettuun toimitusjohtajan asuntoon, suurin osa kuitenkin yksityisten koteihin.

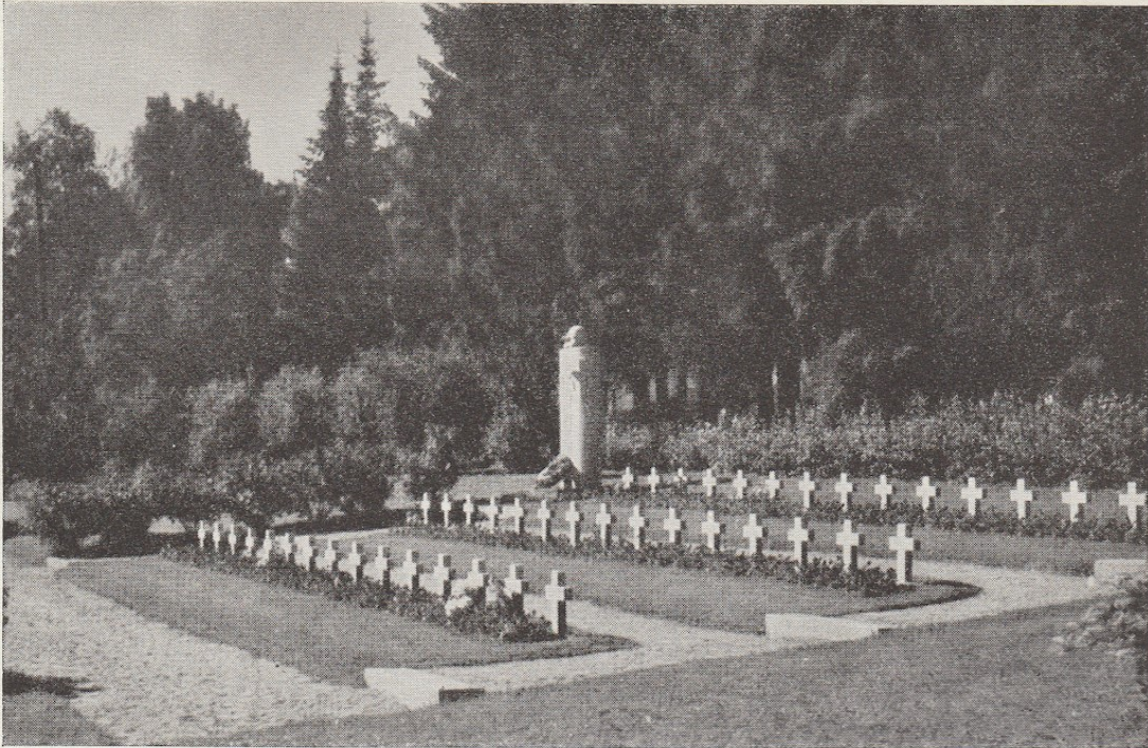
Sota vaati myös raskaat uhrit tuhoamalla nuorta, kukoistavaa elämää. Tervakosken oli määrä menettää sotaan lähteneistä seuraavat:

Eino Anttila	Karl Nyholm
Sakari Anttila	Hanno Ojamo
Jorma Autio	Reino Pihlajamäki
Keijo Helintö	Ole Teuvo Salmi
Martti Laitinen	Tuomo Saloranta
Huugo Mutikainen	Eino Seuranen
Martti Niinimäki	Paavo Tärkki

Ahti Vaajola.

Sankarivainajain leposijaksi vihittiin Pikkukirkon viereinen alue, mikä kunnostettiin puistoksi.

Talvisotamme päätyttyä ulkopoliittinen tilanne oli jatkuvasti epävarma. Uuden sodan vaara oli sitä uhkaavampi, mitä pitemmälle aika kului. Tärkeä sisäpoliittinen tapahtuma oli presidentin vaihdos alussa vuotta 1941. Terva-

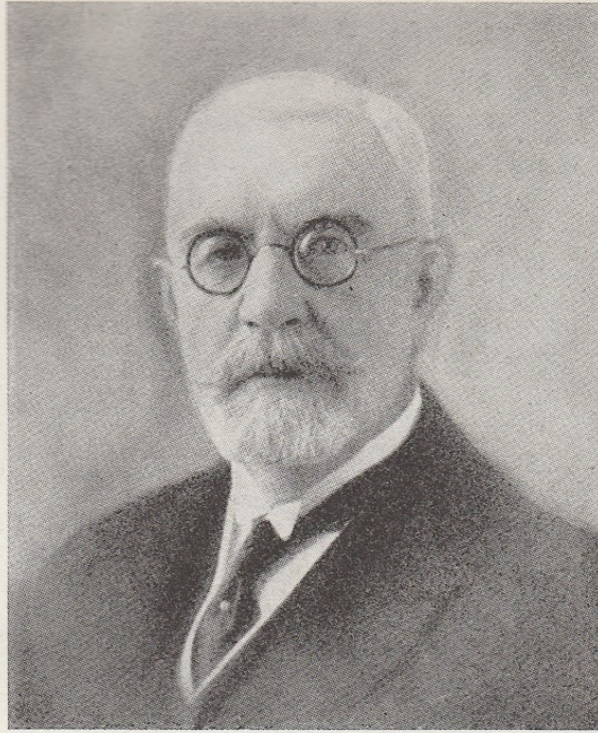

Tervakosken sankarihauta

koskelle tämä merkitsi sitä, että tasavallan presidentiksi valittu johtokunnan pitkäaikainen, taitava puheenjohtaja, Tervakosken kehittäjä uudenaikaiseksi suurtehtaaksi Risto Ryti, lopullisesti erosi johtokunnasta. Hänen seuraajakseen tuli silloinen pääministeri J. W. Rangell, joka jo useat vuodet oli puheenjohtajan tehtäviä hoitanut.

Aivan toisesta syystä, kuolemantapausten takia, johtokunta menetti 1942 kaksi pitkäaikaista, ansioitunutta jäsentään, vuorineuvos Gösta Serlachiuksen ja pankinjohtaja Ernst Gråstenin, joista varsinkin ensiksi mainitun osuus Tervakosken ripeään nousuun oli ratkaisevan tärkeä. Heidän seuraajikseen valittiin tohtori K. Kivialho, josta tuli johtokunnan varapuheenjohtaja, ja kreivi Vitzthum.

Tässä yhteydessä on syytä mainita, että Serlachius yhtymän ja Tervakoski Osakeyhtiön väliseen yhteistoimintasopimukseen, joka jatkuvasti on voimassa, tehtiin syksyllä 1942 sellainen muutos, että Serlachius yhtymä sai tästä lähin korvauksena tekemistään palveluksista vain 100 000 markkaa,

E. Gråsten

kun se vuodesta 1937 lähtien oli ollut 300 000 markkaa. Tämän palkkion alennuksen kreivi Vitzthum Serlachius yhtymän puolesta ilmoitti hyväksyvänsä, »koska Serlachius yhtymä alusta alkaen on katsonut tämän yhteistyön olevan sille kunniatehtävän».

Ulkopoliittinen jännitys päättyi lopuksi meidän kohdaltamme siihen, että maamme kesäkuussa 1941 joutui uudelleen sotaan Neuvostoliiton kanssa. Tämä merkitsi Tervakoskelle ensiksikin sitä, että miestyövoimasta n. 60 % joutui uudelleen armeijan palvelukseen. Vaikka menetetty työvoima yritettiin korvata naisilla ja nuorilla työntekijöillä, ei tehdasta voitu sodan puhkeamisen jälkeisinä kuukausina pitää täydessä käynnissä. Työvuoroja pidentämällä ja erinäisillä muilla järjestelyillä saatiin kuitenkin aikaan, että vuoden lopussa vain yksi paperikone seiso. Tuotanto, joka 1940 oli 2 784,4 tonnia, jäi nyt 2 466,1 tonniin. Tuotannon lasku oli siis n. 12 %.

Toinen välitön seuraus sodan puhkeamisesta oli viennin pysähtyminen valtamerentakaisiin maihin, joista tärkeimmät olivat Etelä-Amerikka ja

K. Kivialho

Meksiko. Kun tämä poliittisen tilanteen huomioon ottaen oli ollut odotettavissakin, oli Tervakoski ottanut tilauksia vastaan runsaammin kuin tehtaan tuotantokyky edellytti siltä varalta, että yhteydet katkeaisivat määrättyihin ostajamaihin, jolloin toimitukset siirrettäisiin niihin maihin, joihin vienti oli mahdollinen. Tästä myyntipolitiikasta olikin seurauksena, että tilaukset riittivät nielemään kaiken, mitä tehdas pystyi tuottamaan.

Suurimman vaikeuden yli maailman levinnyt sota aiheutti lumppujen hankinnassa. Vielä 1940 saatiin huomattavia määriä, joskin korkeisiin hintoihin. Vuoden lopussa oli lumppuja varastossa 15 kuukauden tarvetta varten, joten vuoden 1941 tuotanto oli turvattu. Tämän jälkeen oli varaston täydentämisessä tyydyttävä etupäässä suurin vaivoin hankittuun kotimaiseen lumppuun. Sen saanti oli kuitenkin siksi niukka, että varaston pienentymistä ei voitu estää, vaikka raaka-aineena jo 1941 käytettiin selluloosaakin 617 tonnia. Kun saantivaikeudet 1942 edelleen jatkuivat — tänä vuonna saatiin ostaa lumppuja 1 020 tonnia, siitä itävaltalaisia 309 tonnia ja ruotsalaisia 46

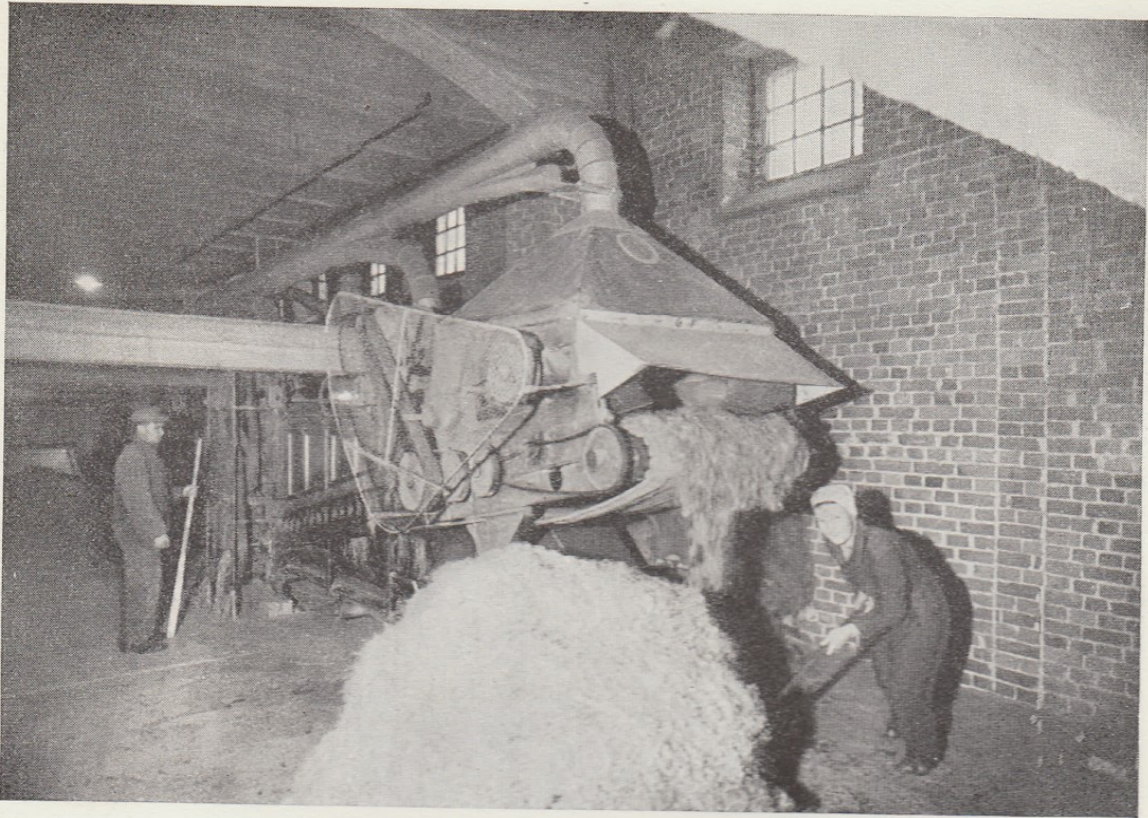

Pellavapahnakuorma saapunut »lumppulinnan» edustalle

tonnia, muu kotimaisia — muodostui tilanne suorastaan uhkaavaksi, sillä lumppujen kulutus oli 1941 2 704 tonnia.

Varasto olisi ehkä joten kuten riittänyt vuoden tuotantoon, mutta sitä ei voitu käyttää loppuun täydentämisvaikeuksien takia. Seurauksena oli turvautuminen selluloosaan siinä määrin, että sitä tänä vuonna käytettiin 1 882 tonnia. Vuoden aikana sattui sellainenkin Tervakosken historiassa ainutlaatuinen tapaus, että eräänä päivänä tehtaalla kaikki koneet valmistivat puhdasta selluloosapaperia. Tuotteet olivat tietenkin paksumpia paperilaatuja, mistä oli seurauksena, että tuotanto painomäärältään ylitti edellisen vuoden tuotannon, tehden 2 763,4 tonnia. Sama suunta jatkui: tuotannon määrä 1943 oli 2 802,5 tonnia, mihin oli entistä enemmän käytetty selluloosaa, nimitäin 2 520 tonnia, ja lumppuja vain 896 tonnia. Edellisenä vuonna oli käytetty lumppuja 1 509 tonnia 2 763,4 paperitonniin valmistamiseen.

Kun lumppujen saanti oli jatkuvasti vaikeutunut, päätettiin tehtaalle

Rohdin valmistumassa keittokuntoon

hankkia ns. rohdinkoneisto, jonka avulla voidaan pellavapahnoista erottaa paperin valmistukseen kelpaava kuituaine. Tämä koneisto saatiin käyntiin vasta sodan viimeisenä vuotena 1944. Se asennettiin lumppulinnan lännenpuoleiseen pohjakerrokseen. Pellavapahnoja hankittiin huomattava määrä ja niistä saatiin tämän koneen ensimmäisenä toimintavuotena 120 tonnia rohdinta helpottamaan Tervakosken vaikeata raaka-ainetilannetta.

Tässä yhteydessä on mainittava toinenkin raaka-aine, jota sodan aiheuttamien saantivaikeuksien takia on ollut pakko ryhtyä itse valmistamaan, nimittäin kalsiumkarbonaatti. Kun Tervakosken suurin hankkija, eräs riikalainen toiminimi, ei voinut sitä enää toimittaa Riian jouduttua venäläisten haltuun, ryhdyttiin Tervakoskella 1940 toimenpiteisiin tämän raaka-aineen valmistamiseksi oman tehtaan yhteydessä. Kokeiluja kalsiumkarbonaatin valmistamiseksi oli jo aikaisemmin suoritettu. Kun tulokset olivat myönteiset, järjestettiin nyt pieni liitutehdas, jonka tuotteet laadultaan osoittautuivat

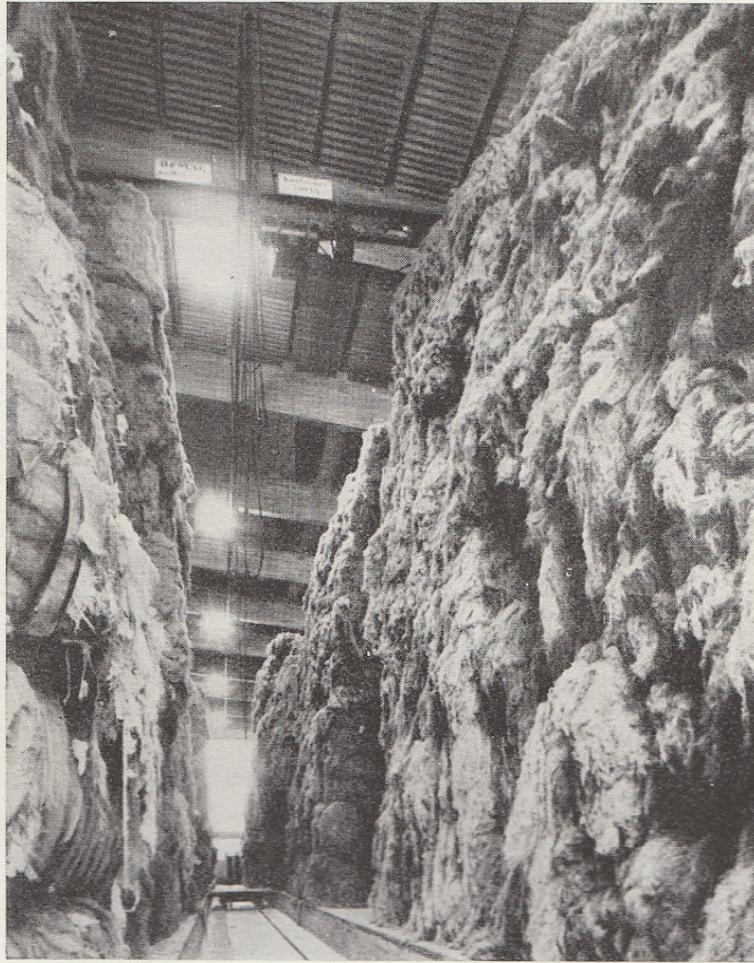

Selluloosaa ja pellavaa saapunut Ryttylään

ulkomaalaisten veroisiksi. Näin Tervakoski tuli tähän raaka-aineeseen nähden omavaraiseksi.

Tärkeä teknillinen uudistus, joka sodan aikana kaikista vaikeuksista huolimatta toteutettiin, oli jo ennen sotaa alulle pantu uuden höyryaseman rakentaminen. Se on suuruudeltaan 10 000 m³ ja siihen tuli 2 korkeapainekattilaa sekä polttoaine-, hakkuri- ja syöttölaitteet ja 85 m korkea savu-
piippu. Sota-ajan aikaansaannoksista on vielä syytä mainita tehdasaluetta ympäröivä panssariverkkoaita.

Kuten mainittiin, seurauksena selluloosan runsaasta käytöstä raaka-aineena oli siirtyminen paksujen paperilaatujen valmistukseen. Tämä tietenkin vaikutti paitsi tuotannon painomäärään myös paperin hintaan. Tätä seikkaa valaisevat erinomaisesti bruttokeskihinnat, jotka 1934 lähtien, siis pulavuosien jälkeen, olivat seuraavat:

Varastot karttuvat

Vuosi	Brutto- keskihinta	Vuosi	Brutto- keskihinta
1934	21: 88	1940	31: 42
1935	24: 75	1941	42: 49
1936	24: 67	1942	37: 32
1937	26: 59	1943	35: 11
1938	27: 90	1944	44: 74
1939	27: 80		

Vuoden 1941 luvussa näkyy selvimmin sodan ja inflaation vaikutukset paperin hintoihin ja tämän jälkeisistä luvuista raaka-aineen vaikutus,

so., vaikka kaikki hinnat rahan ostokyvyn alentuessa pyrkivät voimakkaasti nousemaan, Tervakosken paperin keskihinta laadun muuttumisen takia laski.

Sotavuosista viimeinen oli edellisiä vaikeampi. Neuvostoliiton suurhyökkäys kesäkuussa 1944 vaati rintamalle kaikki jäljellä olevat asekuntoiset miehet, mikä seikka aiheutti Tervakoskella tuotannon supistumisen. Kun sota sitten syksyllä päättyi, oli rintamalta palaavat miehet sijoitettava heti työhön, vaikka tehdas oli nyt joutunut sellaiseen harvinaiseen tilanteeseen, että sillä ei ollut yhtään tilauksia. Vientimahdollisuudet olivat nimittäin tänä vuonna hävinneet: ainoa maa Tervakosken vanhoista vientimaista oli Ruotsi, jonne tie oli avoinna, sillä välirauhan solmiaminen sulki tiet Keski-Eurooppaan. Menekki Ruotsiin oli sodan aikana muodostunut tärkeäksi, mutta nyt tässä vaiheessa ei ollut sitäkään. Kuukauden päivät tuotettiin varastoon, kunnes Valtion Sotakorvausteollisuusvaltuuskunnan (Sotevan) tilaukset saapuivat. Vuoden lopulla tehdas oli jälleen täydellä tehollaan käynnissä, sillä tilauksia oli jo ruvennut saapumaan muualtakin.

Sotavuosien menekistä antaa havainnollisen kuvan seuraava asetelma:

Myynti 1939—44

	1939		1940		1941		1942		1943		1944	
	tonnia	%	tonnia	%	tonnia	%	tonnia	%	tonnia	%	tonnia	%
Suomi	478,9	20,0	590,6	26,0	685,9	33,0	1 506,8	52,1	1 775,8	67,3	1 101,4	53,6
Skandinaavia	309,6	13,0	300,7	13,0	391,7	18,9	314,7	11,1	335,2	12,7	523,4	25,5
Neuvostoliitto	—	—	—	—	20,0	0,9	—	—	—	—	30,0	1,5
Reunavaltiot	52,4	2,2	26,2	1,2	0,7	—	—	—	—	—	1,6	0,1
Balkani ja Turkki ..	88,9	3,7	148,1	6,5	199,2	9,5	455,9	15,4	69,6	2,7	100,1	4,9
Egypti ja Palestiina .	110,6	4,7	19,9	0,9	—	—	—	—	—	—	—	—
Saksa	78,2	3,3	91,8	4,0	138,5	6,7	268,9	9,3	159,0	6,0	117,6	5,7
Englanti	155,6	6,5	0,5	—	—	—	—	—	0,5	—	—	—
Muut Euroopan maat	142,8	6,0	89,7	4,0	76,5	3,6	270,6	9,4	297,0	11,3	179,6	8,7
Pohjois-Amerikka ..	187,5	7,9	81,2	3,6	40,1	1,8	—	—	—	—	—	—
Etelä-Amerikka ja												
Meksiko	590,8	24,8	904,0	40,0	428,3	20,6	70,4	2,7	—	—	—	—
Itä-Aasia	78,8	3,3	—	—	95,4	5,0	—	—	—	—	—	—
Muut valtamerenta-												
kaiset maat	108,4	4,6	19,7	0,8	—	—	—	—	—	—	—	—
Yhteensä	2 382,5	100,0	2 272,4	100,0	2 076,3	100,0	2 887,3	100,0	2 637,1	100,0	2 053,7	100,0

Luvut antavat erinomaisen kuvan myyntialueen asteettaisesta supistumisesta sotavuosina.

Menetetyt myyntialueet voidaan kuitenkin rauhan tultua vallata takaisin. Mutta samoin kuin talvisodassa oli tästäkin sodasta eräs seuraus, jota ei milloinkaan voida korjata: miesten menetys kaatuneina. Seuraavat tervakoskelaiset joutuivat uhraamaan henkensä taistelussa kansamme olemassaolon ja vapauden puolesta:

Vuonna 1941

T. O. Allenius	A. J. Nylund
K. U. Helle	A. H. Virtanen
P. J. Virtanen.	

Vuonna 1942

A. J. Ilonen	R. N. Kurjenmäki
R. M. Jokinen	J. A. Levänen
A. E. Koskinen	A. A. Vainio.

Vuonna 1943

J. V. Nieminen	A. J. Koivunen
A. O. Kilpinen	U. K. Wiik.

Vuonna 1944

K. Y. A. Kanerva	H. T. Nyman
O. E. Kankkunen	E. U. Rauhala
A. V. Koliseva	E. A. Rösssi
U. E. Laitinen	A. V. T. Salonen
L. O. Lehtinen	T. J. Seuranen
V. J. Lehtinen	M. Valtonen
K. K. R. Norosalo	V. S. Virtanen
T. O. Vuorinen.	

Tervakosken graniittinen sankaripatsas

Tervakosken sankarihaudalle, jossa useimmat näistä kaatuneista lepäävät, pystytettiin keväällä 1947 taiteilija Mauno Oittisen muovailema kaunis ja vaikuttava muistopatsas.